

ŠOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol polji in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 47. V torek 21. novembra 1854. III. tečaj.

O sadjoreji.

(Dalje.)

XX. Kako se pridelano sadje u prid obrača.

Naj modrejši Stvarnik nam je mnogoverstnih sadunosnic pripravil, in vgodnost sadja tako odločil, da si nekih plemen sadja skoz celo leto srovo (frišno) ohraniti moremo. Sadje je trojnega razreda: *poletno*, *jesensko* in *zimsko*, in slednega plemena ob različnem času zazori. Pravo doveršeno, dostojno vgodnost ali zreloto sadje tisto dobo doseže, kadar je naj okusnejše; v kratkem po tem pa prične svojo vrednost, svoj posebni okus zgubljavati, da poslednič za nobeno rabo več ni.

Sadje mora svojo pravo vgodnost na drevesu doseči, torej se za nobeno rabo ne sme zeleno spraviti. Pervo vgodnost doseže, kadar se piškovci otrebijo, in zdravo zrelo sadje začne samo iz drevja padati. Tako sadje žlahnega plemena se zjutrej, jedno uro po sončnem izhodu, varno obere, nežlahno pa otrese; nobeno in nigdar pa se ne smē oprekljati, ker se s tim velika kvara drevju dela.

Pridelano sadje se odlōči, ktero za domačo potrebo ostane, in ktero se bo poprodalo. Kmetovavec ali sadorejec mora tudi prevdariti, ktero sadje več zadene srovo, ktero posušeno, ali u mošt, kis ali u žganje porabljeno.

Češnje, češplje, breskve in neke plemena grušek se ne dajo hraniti, ampak se morajo iz drevesa vzete precej pojesti, posušiti ali pa poprodati. Drugih nekaj plemen grušek in jabelk, če ravno zrelo, ni precej iz drevesa vzeto dobro; marveč mora nekaj časa u kakem suhem in zračnem hramu na tanjko

poležati, da se vgoti ali vmede, ter še le po tem prijeten slad dobi. Tudi ga je treba vsak dan preberati, slabo za jabelčnik ali za sušilo, gnilo za kis obrniti.

Tako je tudi z *zimskim sadjem* ravnati. Le preden zmerzovati začne, ga je treba u kak varen kraj prenesti, da ne zmerzne; vendar ne u kako zadihljo ali pušobno shrambo, kder bi okus ali slad zgubilo in gniti jelo.

Da se žlahne zimske jabelka do spomladi dobre ohranijo, naj se, berž ko se z drevesa odtergajo, u sodce med pesek tako polože, da je vsaka lega s suhim peskom dobro pokrita, da od nobene strani zrak do nje ne pride. Sodce pa se mora u suhi, ne u zadihlji shrambi pospraviti.

Kako gre sadje sušiti.

Kdor ima veliko sadja, naj ga posuši, ker se tako več let da hraniti; tudi u velik dobiček za kupčijo ali domačo rabo obrniti. Pred drugim sadjem imajo češplje za to rabo prvo mesto. Pomniti je pa:

1. Češplje za sušilo morajo do dobrega zrele biti, preden se potergajo ali otresejo. To naj se pa le o lepem suhem vremenu zgodi. Kar je nagnjatih, ne dostojno zrelih, ali slabih naj se odločijo za drugo rabo. Tako tudi drugega plemena sadje se le zrelo, zmlajeno ali zmehčano za sušilo vzame.

2. Češplje naj se spravijo na zračni kraj, in ne smejo na kupu ležati. Če se morejo češplje pred sušenjem vsak dan na sonce djati, da zvenejo, naj se to stori, ker se take češplje lože posušé, in veliko derv prihrani. U zakurjene shrambe naj se pa nikar ne devajo.

3. Po tem, ko so češplje iz peči ali sušivnice vzete bile, naj se naglo na hladen zrak denejo, da lepe, svetle in slastne ostanejo. Treba jih je še po tem 6 do 8 dni na rjuhe na zračnem kraju sušiti djati.

4. Suho sadje se naj u žakljih pod streho obesi, ali u snažnih lesenih posodah u suhem in vetrovnem kraju shrani.

Kdo ima veliko sadja, ga naj u posebnih sušivnicah ali pajštvah suši; le morajo tako vravnane biti, da do sadja dim ne pride, kajti tako suho sadje dobro tretjino svoje vrednosti zgubi.

Sušivnica se mora s suhimi, terdimi dervami, ne pa mehki smolnatimi kuriti, seer bo sadje grenko; tudi se ne smé preneglo in preobilno netiti.

(Dalje sledi.)

Franc Ksaver Lušin,

knezonadškof Goriški.

(Dalje.)

Že to, kar smo dosedaj slišali, nam priča, da je naš Lušin že od mladih nog marsikej grenkega pokusil. Pa še veče žalosti in bridkosti so ga še čakale. Vendar tudi te nam kažejo dobro in žlahno serce našega Franceta. Leta 1800 je Lušin v Celovcu hudo na legarju zbolel. Skoraj je bilo po njem. To zaslišati, leti njegova sestra, le pet let starejša, v Celovec, bolnemu bratu streč. Ni zapustila bolne postelje, dokler se ljubi brat ni ozdravil. Pa skerblijiva sestra je nevarno bolezen nalezla in jo domu seboj prinesla: 15. aprila 1800 so jo pokopali; vmerla je na bolezn, ki jo je zavolj svoje ljubezni do bolnega brata nalezla. Mati je bolni hčeri ljubeznivo stregla, pa žalibog! tudi zbolela, in 6. maja 1800 so tudi njo pokopali. To je bilo preveč in pretežko za starega očeta; on je bolchal in bolchal in 10. julia 1800 tudi za njima se v večnost preselil. Naš France je bil sedaj čisto sam, ni imel ničesar, kot osamoteno, od vse svoje ljube žlahte prazno hišo in tihé grobe, kjer je marsiktero grenko solzico pretakal. Nobeden ni doživel, kar so si vsi tako serčno želeli: viditi ljubljeneega Franceta pred oltarjem božjim stati in sv. novo mašo peti; pel je jo, pa le za ljube, nepozabljive rajne svoje. Hiševanje, kar je od očeta sprejel, je izročil nekemu sinu očetovega brata, posestnika Tonicove hiše v Tinjah. Prav dober kup je mu vse pustil in še le leta 1811 svoj denar prijel, to je še le tedaj, ki je bil že ves denar skorej ob vso svojo vrednost prišel. Pa tudi ta žlahta je sedaj že vsa pomerla. Posledni Lušin, Matia imenovan, je naglo smert storil, leta 1852 so ga blizo Velikovca na cesti mertvega najdlí.

Naš Lušin toraj ni imel na tem svetu nič več iskati, in

je tako v stanu bil, kakor nekđaj Frančišk Asiski se celega Bogu darovati in le svojemu poklicu živeti. Leta 1804 je bil Franc za mešnika posvečen, in je skoraj potem v Tinjah novo mešo pel. Pa od svoje bližnje žlahte ni bil nikdo več pri življenju. Zato tudi navadna in vesela gostija po novi maši ni bila v Lipi, temuč v gradiču Pokajn. Marjeta Maurer, rojena Kramer, vdova in posestnica tega gradiča, je bila Lušinu duhovna mati.

Ves živ in vnet za svojo novo službo, za božjo čest in za srečo svojih vernih, nastopi Lušinu svojo prvo kaplanijo. L. 1806 mesca decembra je prišel za kaplana v Celovec k sv. Ilju, in je bil tukaj do konca januarja l. 1808.

Razvijal je tukej svoje izverstne dušne lastnosti, se pokazal gospoda predobrega serca, ki hoče vsim postreči in pomagati, ki hoče vse vneti za božjo čest in za ljubezen do bližnega. Nič ni bilo njemu pretežavnega, nič prenizkega, za vse je bilo njegovo serce in uho odperto, posebno pa za ljubo mladino. Meni, ki sem te verstice napisal, še sedaj vselej milo nahaja, ko pomislim, da sem, še mlad in skorej še otrok, pri Lušinu v Celovcu marsikej dobrega in koristnega slišal. Pa ravno tudi to mesto v Celovcu si je milostljivi Bog izvoljil, našega Lušina povišati. Dohtar Rupert, tedaj na latinskih šolah v Celovcu, učitel razlaganja sv. pisma, je vidil in spoznal, da ima Lušinu posebno veselje in posebno dobro glavo za stare, jutrovske jezike. Zatoraj ga je spodbadal, na tem potu serčno napredovati, ga, kar je zamogel, tudi podpiral in tako dalječ pripravil, da je Lušinu že l. 1807 na Dunaju, kjer je tudi slavnega profesorja Jahn-a poslušal, ojstre skušnje iz teh predmetov narediti mogel. Že 16. januarja 1808 je bil na to za profesorja jutrovskih jezikov, in razlaganja sv. pisma v Gradcu izvoljen. Sedaj je še le v stanu bil, vse svoje sile in moči knjigam in znanostim darovati in tako napredovati, da je bil l. 1813 za dohtarja bogoslovja — tedaj še nenavadno čest — povišan. Pa vendar le samo učiti ni bilo za njegovo pobožno serce še zadosti; izvoljen je tudi bil za spovednika Elizabetinarc v Gradcu. Že v Celovcu je mu ta lepa naprava, ki revnim bolnikom to-

liko dobrega stori, močno dopadla. Vidil je to sam pri Elizabetinarcah v Celovcu, kjer je njegova sestra že prej nekaj časa bivala. Pa tudi za to težavno imenitno službo je bil naš Lušinj pravi mož: bil je krotek in ponižen, moder in previden, mehko-serčen in poterpežljiv. Od l. 1810 do 1814 je tudi pridigoval v Graškej akademii in leta 1815 je bil od profesorjev na visoko čest rektorja povišan. Vse ga je rado imelo, vse štimalo, vse neizrečeno ljubilo. Zatoraj je l. 1818 mesca maja postal vodja modroslovskih šol v Gradcu. Sam cesar Franc je našega Lušina posebno spoštoval. Vidil je v Gradcu večkrat Lušina, in hitro spoznal njegove izvanredne mnogotere lastnosti. Prazno je bilo mesto poglavarnege svetovavca v Inšbruku; 6. januarja l. 1818 je ga cesar na to visoko in prevažno mesto poklical. —

(Dalje sledi.)

Listonoša.

* *Iz Kočevja.* Naša lepa slovenska zemlja se je začela tu in tam o sadjorejski zadevi lepo popravljati, sosebno pa od tega časa, ko nam sloveči slovenski pisatelj in sadjorec, gospod Peter Musi, v svojih dopiskih po šolskem prijatlu tako lepo in lahko razumljivo dokazuje, kako da se imamo pri sadjoreji obnašati, in si na tako vižo marskateri krajcarček pridobiti.

Po celem Slovenskem slovi imenovani gospod ne le zastran svoje marljivosti v sadjoreji, temuč tudi v napredovanju šolskega nauka. Kar smo dosihmal od njegove šole slišali, je pač posnemanja vredno!

Ko pa od tega govorim, hočem tudi omeniti, da sem ravno 45. čislo šolskega prijatla prebral, in na nekatere besede naletel, ki slovenskim učiteljem *na trivialkah* si dohodke zboljšati, lepo in dostojno pot kažejo, in mojim, v 41. čislu š. pr. ponudenim 17 pripomočkom, *si dohodke zboljšati*, le *levico* podelujejo! —

Kaj bote pa nek ljubi slovenski učitelji poglavitnih, deželnih šol na Kranjskem rekli, če jaz še enkrat ponovim, da si *mi* zamoremo le po *moji* naznačenej poti dohodke zboljšati?!

Nisem nobeden svojoglavec ali bahač; to je daleč od *pravega Slovenca*. Pa kar napišem, poprej dobro prevdarim, in se potem o kratkem odrežem. — Pri tej moji stari navadi

tudi danas zopet peresice v roko vzamem, ne da bi koga razžalil — Bog ne daj, — samo da bom še enkrat v sledečih versticah dokazal, da nisem imenovanih 17 pripomočkov v medljevci, ali pri nestreznih glavi, ali celo v natolcovanju neskušenega učitelja spisal.

Toraj Vas prosim, pošlušajte me!

Skoraj vsakteri slovenski učitelj na *trivialki* ima zraven 250 — 300 r. letnega plačila ali pa mesto tega za dandanašni jako koristno béro — prosto stanovanje, nekaj polja in vertič v svoje preživljenje. Lepo priložnost ima vse krasno okinčati, in v svoj prid obrniti. Ni mu potreba boga'e obleke, uči *splah* le v *enem* jeziku; mu ni treba misliti na letnino za stanovanje, polje, vert itd., in ima otrok za poduk v obilnosti! — Pa vse drugače je na *poglavitnih* šolah naše kronovine, kjer učitelj nima stanovanja alj kakega vertiča, temuč mora le živeti od svojih 150 — 200 rajnišev letnega plačila! Primoran je, če hoče s *uspehom* svoje težavno delo v *dvojih jeziki*h doverševati, vsak dan dopoldne od pol osmih do enajstih, in popoldan od dveh do štirih pri svojih učencih v šoli ostati, da je 150 rajnišev na leto (!) zasluženih, in da je tako učitelj, ki je moral v izobraženje poglavnih šol 10 tudi 12 let šole s dobrimi spričbami dokončavati, doplačan! — Komaj jo domu primaha, je zopet čas se za uk pripravljati, kar pa o pomankanju dobrih bukev več *ur* terpi. Prisiljen je od tih 150 raj. na leto v današnjh dnéh le za juho ali župo in kosec mesa *samo dopoldan* na leto nar manj 80 raj. plačati. Potem jih pride 30 za stanovanje, 40 za obleko in 10 za derva, da se more po zimi saj ogrevati, in — sline cediti; in to že znese 160 raj., ostane toraj še 10 raj. dolga! — Kje je zdaj luč? zajternjik? mala južna? večerja? — kje denar za potrebne bukve? — Taistih 4 rajnišev, ki jih *komaj* na mesec za ta poduk, ki ga v posebnej uri od enajstih do dvanajstih derži, še le po dokončanih desetih mescih dobi, poplača precej težko obutvo in perilo! — Se pa kdaj v kako veselišče pokazati, si še zmisliti ne sme. — Tako je že življenje *neoženjega* učitelja v prvem razredu *poglavne šole*, kaj je še le tam, kjer u tretjem razredu 250 — 300 rajnišev letnine dobi, in 10tero otrok s žensko in poslom preživiti mora?! — Žalibože,

žalibože! skoraj bi moral tukaj rimskega klasikarja prislovico: *Kterega so bogovi sovražili, so ga učitelja zvolili*, poterčiti, če bi ne bil terdne zavednosti, da je nam morda pomagati vunder še mogoče! — Učil sem se tudi jaz v šolah sadjorejo, večkrat že tudi kakemu kmetu to ali drugo pokazal, pa užitek je imel le kmet, in jaz sem bil obdarovan s lepo besedo: *Bog plati!* — Večkrat si mislim, koristno bi bilo polje in vertič lepšati, če bi ga le imel; to da možnja je prazna, želodec se slini, in sila kola lomi! — Slavjan je vajen veliko veliko preterpeti, preden se oglasi, in kder se oglasiti mora, že voda v gerlo teče. — Rad bi marskateri izmed nas bukve vezal, če se bi poprej v šolah bukvovezarije učil, — hlače si mora tako večkrat zašiti. Veliko je še drugega, pa naj to zadosti! — Taki učitelji pa kakor smo mi, so večidel le plačani od mesta in mesto jim zna dohodke zboljšati. Do zdaj se pa ni nič zgodilo, in se tudi ne bo tako lahko spolnilo, če učitelj ne bo po naznačenej poti šols. prij. — čisle 41 — živel! — Potem, ako nam mesto kako njivo ali vert podeli, ne bomo zamudili, se nekterih verstic šols. prij. — č. 45 — prav serčno poprijeti, vseh pa tudi ne, ker učitelj ni nobeden gnojnar, škatljar itd.! Večkrat nam na misel pride, da bi radi v grajšini komu peresa pomakovali, in da bi po hišah učili; to da povsod se pokažejo vrata, ker se nobenega ne potrebuje. Si toraj primoran, se doma za uk pripravljati, za pečjo kosti glodati in včasih še verh tega jok in stok svojih nedolžnih, lačnih otrok poslušati.

Tako življenje je po tih šolah; srečni ste toraj učitelji *trivialk!*

Dalječ od tega, Tebe, slovečega učitelja razžaliti, sem Ti le dokazal, kaka da je pri nas; blagor Vam unkraj Save na drugej švajcerski zemlji, ki imate vse vredjeno!

Vas pa, ljube součitelje poglavnih šol vprašam, alj imam prav, alj ne?! — Pa ne dajte se omotiti in splasiti; spolnujte s menoj vred 17 ponudenih pripomočkov, ne pozabite Boga, in nosite, še enkrat rečem: *Na svojem čelu znamenje odkritoserčnega slovenskega učitelja*, kakor vidite v tih versticah *odkritoserčno serce Vašega*, za pravico, srečo in napredovanje *slovenskega naroda* vnetega sobrata in součitelja

J. Eržena.

Drobtinčice.

* Bratci! kamor koli se zdaj le ozremo, zagledamo kako novo šolsko hišo; tako ravno tudi je vstalo iz černe zemlje lepo šolsko poslopje v st. Tomažu blizo Celovca. Prav ročno je sozidana ne le učilnica, temuč tudi sobe in zhrambe, ako bo le kaj noter djati. — Prav — naj se gosp. učitelj *F. Berkl* oddahne, ker je skoz in skoz v oskej hišici stanoval, ni blo za sapo prostora, kakor se v več krajeh še najde. O ko bi sv. Duh v takih krajih ljudje razsvetil, kadar v šolsko hišo stopijo, bi pa bolj solnce sijalo. —

* Bratje! ali je per vas tudi taka?

Znano vam je, da se v šoli skoz leto zmiraj kaj potrebuje, in ako hoče čedna biti, se mora vsak teden po dva ali trikrat pomesti, in vsako leto saj enkrat obeliti, in po zimi zebe, se mora zakuriti. To pa vsak ve, da mora učitelj to poplačati. To jaz mislim, in je tudi res, učitelj ne bo pri piclem plačilu svoj žep za to rabil. Ali je v drugih krajeh tudi taka, kot pri nas, — se pa Bog vsmili!

* Šolska hiša v Škofjiloki je že lepo dozidana, in tudi poduk se v nji deli. Dokončano je tedaj težko delo, ki sta ga za slovenski narod vneta in nepozabljiva gg. France Kramer in Cenc Majer počela!

* V Kočevji se je poglavitna šola odperla, in uči se v nemškem jeziku. Pa tudi slovenski jezik je oživljen, ktereга Jožef Eržen vsak teden 6 ur uči. Število slov. učencov je 119.

Pogovori vredništva:

* Ker nismo u stanu in tudi predrago pride, na vse pisma odgovarjati, bomo zastran vsega, kar »društvo sv. Mohora« alj »šolskega prijatelja« zadene, po šolskem prijatlu odpisovall.

Gosp.: P. V. v Zgorn. Gorj: So za g. J. Fr. na Bistr. in Petern. J. u Gradu. — Gosp.: J. B. v Polsk. in J. Razp. v Sen. Dobite pri vsih knjigarjih. — Gosp.: Jož. B. na Križ: Se v imenu društva lepo zahvalimo, — rokopis je pri Lavantinskej škofii, da ga naj pretrese in poterdi. — GG. M. P. v Šošt., A. Pr. na Dobr., J. L. v Želez., D. T. v Polz. alj ste knjige prejeli? —